

Csépe Valéria: Az olvasó agy

(Budapest: Akadémiai Kiadó. 2006. 223 p.)

Csépe Valéria pszichológus, akadémikus *Az olvasó agy* című, nívódíjas monográfiája 2006-ban jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában. A szerző a fejlődés-idegtudomány területén végzi kutatásait. Többek között a beszédészlelést, az olvasást és az olvasási zavarokat, a szó- és a mondatszintű megértés részfolyamatait tanulmányozza.

A könyvében egy évtized kutatómunkájának azon eredményeit foglalja össze, amelyek az olvasást és az olvasási zavarokat kísérő agyi folyamatok vizsgálata során születtek. A 11 fejezetre tagolt könyv több tudományterület tudásanyagára támaszkodik, lehetőséget biztosítván ezzel az érdeklődő számára a széleskörű és mélyreható ismeretszerzésre. A könnyebb eligazodásban a tárgymutató és a szakkifejezések jegyzéke nyújt segítséget.

Az első két fejezet mintegy bevezetesként az olvasás és az olvasástanítás történetét foglalják össze. A szerző külön kitér az ÁBÉCÉK kialakulásának történetére. Rámutat a Gutenberg nevével fémjelzett nyomtatás megjelenésének korszakalkotó fontosságára, majd áttér az olvasástanításban alkalmazott módszerek történeti áttekintésére, hangsúlyozván a PISA felmérések eredményeinek magyar vetületű összefoglalását.

A harmadik fejezet azt mutatja be, hogy miként függ össze az olvasás a megismerőrendszerrel. Bepillantást kapunk az olvasás egyik meghatáro-

zó elemének, a vizuális feldolgozás vizsgálatának szerves részét képező szemmozgások működésébe, majd megismerjük, hogy a nyelvi rendszer hierarchiája miként befolyásolja az olvasást. A fejezet külön figyelmet szentel az olvasás pszichológiai modelljeinek, miközben felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a felnőtt olvasási modellek szerkezete eltér a fejlődési modellektől. Az olvasás folyamata nemcsak dekódolásból áll, hanem a tartalom felismerése, a szövegértés is részét alkotja, amellyel kapcsolatban a fejezet a diskurzus feldolgozásának három összetevőjét – a reprezentáció, a szerkezet és az összefüggés, valamint az utaló referencia – mutatja be.

A negyedik fejezetben részletesen megismerkedhetünk az olvasó agy működésével. Az olvasástanulás szempontjából meghatározó a beszélt nyelv feldolgozásáért felelős hallási feldolgozórendszer, és az írásrendszer elemeinek, a téri és vizuális információkat feldolgozni képes hálózata. A hálózatok működésének a megértéséhez létrehoztak egy integrált modellt, amelynek alapja az olvasás idegtudományi kutatásaiban jól ismert öt meghatározó funkciómodell. Ez alapján a kérgi olvasó alaprendszer két nagy feldolgozókörré osztható, mégpedig az anterior kérgi rendszerre, melynek inferior frontális komponense a fonetikai/ fonológiai megfeleltetésben játszik szerepet, míg a frontotemporális komponense az akusztikai/ fonetikai és a fonetikai/ fonológiai megfeleltetésekhez szükséges

alapfolyamatokért felelős. A poszterior kérgi rendszer parietális komponense (a dorzális kör) a lexikai/ szemantikai elemzésért és azonosításért felelős. Az okcipitális komponenséhez (ventrális lánc) köthető a korai lexikai hatás, valamint a szavak és álszavak kérgi feldolgozásában megjelenő idői eltérés. A sikeres olvasáshoz elengedhetetlen a rendszerek összehangolt együttműködése. Az olvasást megelőzi egy analizáló-szintetizáló szakasz, amelynek a végén kialakul a beszédhangok és a betűk egymásnak való megfeleltetése. Ez a folyamat a hallási és a látási modalitásban a jelek modalitásközi integrációját igényli. A szerző utal a kizárólag a szavak absztrakt vizuális jellemzőire, és az adott ortográfia invarianciáira érzékeny vizuális szóformatér (VWFA) jelentőségére. A fejezet végén kitér a mondat- és szövegértés, valamint az agy működésének az összefüggéseire, kiemelve a mondatértés háttérmechanizmusainak azonos idejű elemzésében az eseményhez kötött agyi potenciálok (EKP) mérését. Bemutatja miként alkalmazható a szemantikai kapcsolatok vizsgálatára az előfeszítési paradigma.

Az ötödik fejezet végigkalauzolja az érdeklődőt az olvasó agy evolúciójának viszonylag rövid 5000 évén. A szerző arra keresi a választ, hogy mi az a különleges tulajdonsága az emberi agynak, ami lehetővé teszi, hogy működését kiterjessze az írásra és az olvasásra, és hogy milyen specifikus változások következnek be az olvasni tanuló agyban. Ezzel összefüggésben említést tesz Dehaene

neuronális újrahasznosítási modelljéről, amelynek lényege, hogy nem az olvasás vezetett az agy evolúciójához, hanem az agy evolúciója során alakultak ki olyan működési formák, amelyek pontosabb és gyorsabb, az eredetitől eltérő feldolgozásra hangolódnak.

A hatodik és a hetedik fejezet fókuszában a fejlődési diszlexia áll. Rövid kronológiai áttekintés után részletes elemzést kap az olvasó az agy szerkezeti eltéréseiről, működési másságáról. A hatodik fejezetben Csépe Valéria kiemeli Morgan jelentőségét, aki már a 19. század végén rámutat arra a tényre, hogy az olvasási zavar más természetű, ha magas intelligenciájúaknál jelenik meg, mint ha az alacsony tartományba tartozóknál lép fel. Az olvasási folyamatokra irányuló vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy a szavak hangalakjához való hozzáférésnek, azaz a fonológiai műveletek alkalmazásának a zavara az akadálya annak, hogy a gyermek a szavakat a hangelemeire bontsa. Ez a deficit gátolja a fonológiai tudatosság megfelelő szintű kialakulását, ami az olvasás kezdetén nehézségekhez vezet. Hazai viszonylatban utal egy olyan standardizált tesztrendszer kidolgozásának a hiányára és egyben gyakorlati jelentőségére, amely segítheti az árnyaltabb diagnózist és a terápiát.

A hetedik fejezetben a szerző a diszlexiás agy szerkezeti és működési másságát ismerteti, miközben figyelmeztet, hogy a diszlexiások ugyan határozott jellegzetességeket mutatnak mint csoport, de a vizsgálá-

latok megállapításai nem vonatkozathatók minden egyénre. A 90-es évek második felétől a működési másság feltárására vonatkozó kutatások során egyre gyakoribbá vált a hallási észlelés vizsgálatára az eseményhez kötött agyi potenciál (EKP) mérése. Kimutatták egy EKP összetevő, az eltérési negativitás (EN) zavart működése és a fejlődési diszlexia közötti összefüggést. Bepillantást nyerünk azokba a főleg etikai okokból felnőtteken végzett fMRI és PET vizsgálatokba, amelyek az agy kompenzációs képességének a vizsgálatára irányulnak, és többek között arra a kérdésre adnak választ, hogy mely ép funkciók veszik át a deficitikus funkciók helyét. A vizuális feldolgozási deficit feltárására irányuló kutatások azzal foglalkoznak, hogy milyen módon érintettek a diszlexiában az agynak a vizuális mintázatok diszkriminációjáért felelős funkciói, illetve a szemmozgások koordinálásáért felelős rendszer. A fejezet végén a szerző utal az intervenciós eljárások sokféleségére és a fejlesztők felelősségére, valamint röviden összefoglalja a diszlexia osztályozási lehetőségeit.

A nyolcadik fejezet részletesen bemutatja a szerző és munkatársai által irányított, a beszéd- és a nem beszédhangok agykérgi feldolgozásának fejlődésére irányuló vizsgálatok leírását. A kutatók négy- és két éves követéses vizsgálattal dolgoztak az EN-kísérletekben. A résztvevő gyerekeket három ingertípusnak tették ki, amelyek magukba foglalták a magánhangzókat, a mássalhangzóval kezdődő szótagokat és a tiszta han-

gokat. A későbbiekben kiterjesztették a vizsgálatokat gyermek- és felnőttkorú diszlexiásokra is, és arra a megállapításra jutottak, hogy a bizonytalan fonológiai reprezentáció a lexikonhoz való hozzáférési problémákkal társul. A fejezet ismerteti azokat a vizsgálatokat, amelyek az érés biológiai körülményeinek és a környezeti feltételeknek a beszédhangok reprezentációjára gyakorolt hatására irányultak.

A kilencedik fejezetet annak a kérdésnek a tisztázására használja a szerző, hogy hogyan befolyásolja az olvasástanítási módszer a fonológiai tudatosság műveleti szintjének a kialakulását. Bemutatja azt a felmérést, amelynek a keretében kisiskolásokat vizsgáltak részben az előző fejezetből megismert technikákkal, mint az anyanyelv beszédhangjainak megkülönböztetését szolgáló magánhangzó, illetve mássalhangzó-magánhangzó (CV) párokat alkalmazó teszttel, valamint a szó szintű feldolgozás vizsgálatára használatos képes szókinccsteszttel.

A tizedik fejezetben az olvasásért felelős kérgi területek sérülésének a következtében kialakuló, szerzett olvasási zavarokkal foglalkozik a szerző. Áttekinti az egyes területek sérüléséből fakadó zavarokat (figyelmi és neglekt diszlexia, tiszta alexia, szemantikai paralexia és mély diszlexiák, a fonológiai kimeneti lexikon zavara) és röviden jellemzi azokat. A fejezetet az alexiás szindrómák tipológiájával zárja.

Az utolsó fejezetben azon genetikai kutatások eredményeit részletezi a szerző, amelyek arra utalnak, hogy

a fejlődési diszlexia öröklött. Ennek a bizonyítékait a konkordancia-vizsgálatok (ikervizsgálatok), a családvizsgálatok és a molekuláris genetika adatai jelentik. Az olvasási képességek egyéni eltéréseiért felelős genetikai változók vizsgálatára két elemző eljárást, a kapcsolati és az asszociációs eljárást alkalmazzák, miközben az első a családtagok genetikai hasonlóságának, az utóbbi pedig egyének nagyobb csoportjainak a vizsgálata során kerül bevetésre. A fejlődési diszlexia genetikai feltérképezése még folyamatban van.

A könyv címe talán komplikált tartalomra utal, mégis bátran ajánlom mindenki figyelmébe, akit érdekelnek az olvasási folyamatokra irányuló kutatások és azok eredményei. A tanulmány végén található, igen csak terjedelmes bibliográfiából kedvére válogathat az olvasó.

VÉKONY VALÉRIA

Bodnár Ildikó, Simigné Fenyő Sarolta és Kegyesné Szekeres Erika: Sokszínű nyelvészet. Gender-kutatás a nyelvészetben és az irodalomban

(Miskolc: Miskolci Egyetem. 2008. 60 p.)

A recenzált könyv 2008-ban jelent meg Miskolcon, Bodnár Ildikó, Kegyesné Szekeres Erika és Simigné Fenyő Sarolta szerkesztésében a gender-kutatás nyelvészeti és irodalmi aspektusai fényében.

A konferencia-kötet négy fejezetre tagolódik, és azokat a plenáris ülésen

és szekciókban elhangzott előadásokat öleli fel, amelyek a 2008-as MANYE konferencia előadásain elhangzottak. Az első fejezet a plenáris előadásokat tartalmazza, majd a kerekasztalbeszélgetések anyagát, a második az „új nyelveken – új hangokon” című szekciót, a harmadik a médiapolitika, valamint a negyedik a „nők a múltban – nők a jelenben” című előadásokat.

A tanulmányok túlnyomó többségben irodalmi művekre reflektálva kapcsolódnak a gender-kutatásokhoz, nyelvészeti vonatkozások jóval kevesebbszer hangzottak el az előadások alkalmával. A sokszínűség megnyilvánul a nők irodalomban ábrázolt képiségében, a költőnők sajátos nyelviségének és diskurzusmódjának kifejezésre juttatásában, a nők ábrázolásában a reklámok nyelvében, az ember „női felében”, a nők bensőséges ismeretében. A konferenciaanyag méltán reprezentálja azt, hogy napjaink női szerepe miként konstruálódik és írható le a nyelvészet, az irodalom, a politika és a média területén.

A kötet több konferencia-előadás kivonatát tartalmazza, ezért elég heterogén. Azokat az előadásokat szeretném – a teljesség igénye nélkül – bemutatni, amelyek mindegyike a maga nemében egyedülállóan világítja meg a női szerepeket és kifejezőmódokat az eltérő szakterületeken.

Fülöp Zsuzsanna a „Női öntudat ébredése” című előadásában Kate Chopin művét vette alapul, akinek regénye az „Awakening” a női identitáskeresést bemutató kultuszre-

gény. A hősnő szabadságvágya el-
lentmond a hagyományos női szere-
peknek, megtöri a házassági tabut, és
homoerotikus vágyat érez. Olyan
szimbólumok szövik át a művet,
mint a tenger (ruhanélküliség, lelki
striptease), madár (szabadságvágy,
ugyanakkor kalitkában van, mint a
hősnő). Ha a feminista mozgalom
három szakaszát tekintjük, vagyis a
patriarchát, amely esetében a nők a
férfi értékeket magukévá teszik; a
saját értékrend kialakítását, illetve a
halál utáni vágyakozást, akkor Kate
Chopin hősnője az utóbbival azono-
sul.

Hell Judit a patriarchális nyelv-
használatot vizsgálta abból az aspek-
tusból, hogy a feminista kutatások és
gondolatok megkétszerezte hogyan
jelenik meg a nyelvtudományban, a
filozófiában és az etikában. Rámutat
arra, hogy a történelem folyamán az
ember a férfivel volt ekvivalens, aki
az egyedüli racionális lény. A Nagy
Francia Enciklopédia szerint a nő
egy irracionális, emocionális, hiszté-
rikus lény, Rousseau Emiljében pe-
dig nem önálló szubjektum, hanem a
férfi szükségletének vágya. Mi több
a középkori keresztény filozófia még
azt is megkérdőjelezte, hogy van-e a
nőknek lelke, és egyáltalában embe-
rek-e.

Lengyel Zsolt verbális asszociáci-
ós vizsgálatot végzett 10-14 éves
gyermekeket választva populációul.
Azt vizsgálta, hogy hogyan képződik
le náluk a „társadalmi nem” megíté-
lése. A kérdés az volt, hogy a **fiú**, és
a **lány** hívószavak milyen sajátos
világhoz kapcsolódnak a korosztály
tudatában. Konklúzióként elmondha-

tó, hogy a **fiú**s kontextusokat előhívó
hívószavak inkább „családba ágya-
zottak” (ld. apa, anya), az igékre vo-
natkozóan pedig a dinamizmust su-
gallják (ld. akar, felel). A **lány** hívó-
szavak esetében az emóciók és a
kapcsolatok játszottak szerepet (ld.
barát, álm), az igéket tekintve pedig
a „passzivitást” sugalló igék (ld. néz,
vár). A mellékneveket tekintve el-
mondható, hogy a fiúkhöz fizikailag
jól perceptuálható attribútumok kö-
tődtek, mint „gyors” és „kemény”.
Míg az **apa** hívószó esetében hiá-
nyoztak a mélyebb kötődésű minősíté-
sek, úgy az **anya** hívószónál a lelki
értékek játszottak főbb szerepet, to-
vábbá olyan igék, amelyek egyedi,
családon belüli tevékenységeket ta-
karnak (ld. szül), míg az apák eseté-
ben az általánosan értelmezhető igék
és a házon kívüli tevékenységek for-
dultak leginkább elő.

Bodnár Ildikó a nőköltők metafo-
ra-világát vizsgálta és azt hangsú-
lyozta, hogy a nőknek színesebb té-
mapalettájuk van (gyermekvárás,
szülés, nevelés), verseikben frekven-
táltan jelennek meg a hétköznapi te-
vékenységek (főzőcske, vásárlás), és
nagyobb a rálátásuk a szerelemre és
a halálra. Véleménye szerint a költő-
nők megbecsülése a költői antológi-
ában igen kevés (324: 12), ugyanak-
kor a költők és a költőnők metaforá-
iban nincs nagy különbség, inkább a
női szemléletben és a témaválasztás-
ban.

A Kerekasztal-beszélgetés során
Mezey Katalin és Kapecz Zsuzsa
költőnőkkel beszélgetett Bodnár Il-
dikó. Mezey Katalin az életútjáról
nyilatkozott, és arról, hogy mi ösztö-

nözte a versírásra. Kapecz Zsuzsa ugyancsak feltárta az életútját és beszélt arról is, hogy miért ragadott kora gyermekkortól tollat. Megvitaták a női költők hátrányait és azt, hogy az egyes korokban mennyire ki volt rekesztve a női nem a művészek területéről.

Kegyesné Szekeres Erika komparativisztikai megközelítéssel Rilke műveit vizsgálta, továbbá azt, hogy a női és a férfi fordítók hogyan interpretálják az egyes műveket. Véleménye szerint egy férfi szerző nem adja fel az identitását, fordítóként néhol törli a grammatikai nemet, interpretatív fordítást alkalmaz és szexuális konnotációi a saját fantáziavilágát tükrözik. A nők ezzel szemben „megszűnnek nőként létezni” azért, hogy belekerülhessenek az irodalomba. A női fordítók a női mivoltjuk lényegét is áttemelik a fordításba, mintegy beleolvadnak a szövegbe, és a nők közötti lelki és testi viszonyulásokat is megfelelőbben adják vissza a férfi fordítóknál. Rilke fordítói munkásságát tekintve saját gondolatiságát állította előtérbe, leginkább nőket fordított, és nem törekedett a szöveghű fordításra. Identitászavarban szenvedett és mintegy szintetizálva a női sorsot, gyakran nőnek öltözött és azt vallotta, hogy a férfi és a női lét nem párhuzamos, hanem „többszeműség” van.

Simigné Fenyő Sarolta előadásában azt taglalta, hogy megvalósulhat-e a nemek közötti társadalmi egyenlőség, amelyet „A sötétség bal keze” c. science fiction regényben vizsgált. A regény felveti, hogy milyen lenne egy háború nélküli társa-

dalom, melyben az emberek hímnők, következésképpen erőszakmentesek. A regényt átszövik a neologizmusok és a kitalált nevek, konklúziójában pedig azt üzeni, hogy fontos egymás elfogadása.

Barát Erzsébet a reklámok és a nők kapcsolatát vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a nők kirekesztettsége a médiából a 70-es évek derekától igen szembeszökő volt, hiszen fő műsoridőben férfi műsorvezetőket láthattunk csak, és a hírszerkesztők is csak férfiak lehettek. A társadalmi elvárás is azt sugallta, hogy a „nő a testébe zártan létezen”. Az évek múlásával már fő műsoridőben is megjelenhettek a női hírolvasók. A reklámokat tekintve, Barát Erzsébet arra is rávilágít, hogy mennyire káros hatása van a női ideáloknak a médiában. Ezt ellensúlyozva a 90-es évektől kezd csak előtérbe helyeződni a kevésbé ideális nő reklámokban megjelenő változata.

Zimányi Árpád a női szerepekre fókuszált a TV reklámokban, és azt kutatta, hogy a nők hányszor jelennek meg főszereplőként a különböző termékek reklámozott területén. A témaválasztást tekintve a nők a hitel- és kölcsönfelvevő reklámokban, illetve a kozmetikumoknál kapnak fő szerepet, míg a férfiak a pénzügyi és az autós reklámokban. A megjelenítést tekintve, a 70-80-as években mintegy látványelemként, hiányos öltözékű nőket sugároztak a reklámokban burkolt szexualitást tükrözve (10% erotikus elem). Napjainkban egyre divatosabb a tudatosan rosszul öltözött nő, illetve a vissza-

fogott nőiesség megjelenítése a reklámokban, ezáltal csökkenőben van az explicit erotikus reklámanyag mennyisége is. A szexista szlogenek száma is kevesebb, és előtérbe kerül a kellemes rekedtes hangú férfi, aki hitelesebbnek hangzik, mint a női narrátor.

Eklics Kata női politikusokkal készített interjút és etnometodológiai kutatást, amely során az interjú alany és három női politikai műsorvezető nemi identitását és szerepkörét vizsgálta. Köztudott, hogy a politika és a politikai műsorok vezetése is a férfi területe a XX. század végéig. Az új évezredben ez a tendencia változott, és ennek fényében vizsgálta Nagy Katalin és Kálmán Olga riportereket. Nagy Katalin feszültségoldó, kooperatív stratégiát alkalmazott Tarlós István interjúalannyal, így az együttműködési együtthatójuk is 3.43 volt. Kálmán Olga vezető szerepet töltött be Eörsi Mátyással szemben és kijelölte a téma határozott irányvonalát. A felek között nem volt egyenjogúság, folyt a dominancia-harc, és Nagy Katalin esetében megfigyelhető volt az alárendelt, támaszra szoruló gender-szerep.

Sándor Klára tanulmányában arra kereste a választ, hogy milyen mögöttes gondolkodási keret van a „kvótatörvény” mögött. A törvényjavaslat, amelyet vizsgált, a választási törvény módosítását tartalmazta, és indítványozta, hogy a nemek kiegyensúlyozottabb arányban jelenjenek meg a magyar közéletben és a választási listákon. A választási törvényről folytatott vita során verbális erőszak merült fel a nők ellen (gúny,

lekicsinylés, józanság megkérdőjelezése, hibáztatás, fenyegetőzés, elzárkózás a problémáktól). Sándor Klára szerint a kvótatörvény ellen felhozott érvek attribútumai egyenértékűek a nők elleni erőszak viselkedési minztárával.

Urbán Anna a férfi és a női szlenget vizsgálta tíz témakörre kiterjedő korpuszban, populációként a miskolci fiatalokat választva. Kutatásából kiderül, hogy a szleng használata kötetlenséget és szabadságot von maga után, mintegy szeparálódást a szülők és a tanárok világától. A férfiaknál kedvelt szlengtéma a lányok, a pénz, a szórakozás és az ital. Csak női szlengként aposztrofált szavak a „cupákos, fitt, gólya, csíra” szavak, míg a férfiaknál a: ”hájzsák, gazdaságos szénkitermelés, buxa”. A kutató nem talált nembeli diszkrepanciát az idegen nyelvű szavak esetében: ”übergagy, cool, loser, popular, boring, blackie”. Összességében elmondható, hogy a férfiak trágárabb szlenget használnak a habitusukból és az agresszivitásukból adódóan, míg a lányok az ellentétes nemre használnak főként ilyen szavakat. Egyre inkább feloldódni látszik a nőktől elvárt tabuizálás és szigorúság. A kereskedelmi média elvárása továbbra is az, hogy az a menő és elfogadott, ami durva, trágár és kirekesztő.

Mátyás Judit a szexista nyelvhasználatot vizsgálta az üzleti kommunikáció terén a magyar és a német nyelvben. A szexista nyelvhasználat sértő konnotációjú és sztereotip változata a német és a magyar nyelvben egyformán megfigyelhető a társa-

dalmi nyelvhasználatban. Szerinte a szexista nyelvhasználat jelen van az üzleti kommunikációban, ugyanakkor a nem szexista nyelvhasználatra való törekvés a turisztikai, vendéglátó-ipari és a gazdasági nyelvhasználatban egyre kifejezőbbé válik a non-verbális jelzések, a hallgatás és a másik szavába vágás stratégiájának tudatosításával együtt.

Összegzésképpen elmondható, hogy a Sokszínű nyelvészet című kiadvány mind irodalmi, mind nyelvészeti aspektusból vizsgálja a gender-nyelvészetet. Ezért nemcsak fordítóknak, irodalmároknak, illetve az irodalom kedvelőinek ajánlanám ezt a művet, hanem a média iránt érdeklődőknek egyaránt, de kiváltképp olyan nyelvészeknek, akik a szociolingvisztika és ezen belül is a gender-nyelvészet területén kutatnak.

SIMON GABRIELLA

**Vámos Ágnes, Kovács Judit
(szerk.): A két tanítási nyelvű
oktatás elmélete és gyakorlata
2008-ban: Jubileumi tanul-
mánykötet.**

(Budapest: Eötvös József Könyvkiadó. 2008.)

A két tanítási nyelvű oktatás elmélete és gyakorlata 2008-ban című tanulmánykötet a közoktatás azon fiatal iskoláinak tevékenysége előtt tiszteleg, melyek az 1980-as évek végétől vállalták az első magyar-idegen nyelvű oktatásban részesülő osztályok gondozását. 1985 az az év,

amikor törvény mondja ki, hogy az oktatás idegen nyelven is folyhat. Ez a rendszerváltás előtti időszak, amikor már kellőképpen fellazultak a korábbi politikai hálók, az oktatáspolitikai bizonytalanná vált. A politika egyfajta gesztusként az akkoriban mellőzött középosztály idegennyelv-tudás-éhségét is csillapítani akarta. S noha a magyar neveléstörténetben számos példát találunk kétnyelvű intézmények működésére, a 20. és 21. század fordulójára a két tanítási nyelvű intézmények egész hálózata alakult ki. Hatásuk sokrétű. Nemcsak a nyelvoktatás megújulásához járultak hozzá, hanem a nyelvi és etnikai határok leépítésében, az alkalmazott nyelvészet és a neveléstudomány gazdagításában is szerepük volt és van a mai napig. A tanulmánykötet, melynek szerkesztői Vámos Ágnes és Kovács Judit, azt a pillanatot rögzíti, amikor a „kéttannyelvűség” szakemberei 20 év távlatában az olvasó elé tárják mindazokat a tapasztalatokat, tudást, mely e sajátos nevelés és oktatás során felhalmozódott, s amely példaértékű szakmai együttműködés eredménye is.

A kötet 15 tanulmányt ölel fel, melyek egy része elméleti aspektusból közelíti meg a témát, másik része viszont a gyakorlati megvalósítás módjaira fókuszál. E két megközelítésből adódik a kötet tematikai tagolódása is.

Az 1. rész tanulmányai a két tanítási nyelvű oktatás törvényszerűségeit kutatják. Az itt olvasható írások nyelvpedagógiai kérdéseket vetnek fel, s a nyelvnek tanítási nyelvként

való működését tárgyalják. A tan nyelv-pedagógiának és a tannyelv-politikának a „kéttannyelvűség” tükrében történő értelmezése is ebben a részben kerül terítékre.

A 2. rész olyan írásokat tartalmaz, melyek az oktatás gyakorlatát tudományos igényességgel mutatják be. A tanulmányok, amelyek általános iskolai, szakközépiskolai és gimnáziumi programokról adnak számot, részben kutatóktól, részben pedig a saját iskolájukban kutatást végző pedagógusok tollából származnak.

Az elméleti írások sorát Vámos Ágnes: *A két tanítási nyelvű iskolai oktatás tannyelv-politikája és tan nyelv-pedagógiája* című elemzése nyitja. Az olvasó áttekintést kap a két tanítási nyelvű oktatás bevezetésének körülményeiről, történetéről, a „kéttannyelvű” intézetek szabályozási rendszeréről s az intézményi gyakorlatról is. A szerző a történeti összegzést a tannyelv-politika és a tan nyelv-pedagógia vonatkozásaiban vázolja fel. Nézőpontja speciális, hiszen nemcsak kutatóként, hanem egykori oktatásügyi minisztériumi tisztviselőként is a téma ismerője.

Navracsics Judit összefoglalásában a kétnyelvűség jelenségét vehetjük górcső alá. A kétnyelvűség számbavétele több szempontból is tanulságos. Egyrészt a két tanítási nyelvű oktatás vonatkozásában fontos hangsúlyozni, hogy az általános közfelfogással szemben nemcsak azok a személyek számítanak kétnyelvűnek, akik a szülői házból vagy kisebbségi területekről hozzák magukkal a két nyelven való kommunikációs képességét, hanem azok is akik

intézményes kereteken belül válnak kétnyelvűvé. Mindaz, amit a kétnyelvű agy működéséről, a kétnyelvűek beszédviselkedéséről, a két nyelv egymásra hatásáról megtudhatunk, lehetővé teszi a pedagógusok számára is, hogy jobban megértsék és figyelembe vegyék azokat a folyamatokat, amelyek a kétnyelvű beszéd során lezajlanak.

M. Batári Ilona a korai másodiknyelv-elsajátítás hatékonyságával foglalkozik. Szakirodalmi adatok alapján az anyanyelv elsajátításának sok vonása imitálható az idegen nyelv-tanulás során. Ha az idegen nyelvet az anyanyelvéhez hasonló módon sajátítja el a kisgyermek, az úgynevezett kritikus periódusok kihasználásával különösen magas szintre juthat. Az iskolában ennek a feltételeit teremtik meg a korai immerziós programok, amelyek „természetes mesterséges” szituációt alakítanak ki. Fontos, hogy a nyelv-elsajátítás a gyermek kognitív fejlődésének a része, ezért a tanulási stratégiát a kognitív fejlődés szintjéhez kell igazítani.

A két tanítási nyelvű oktatás során elengedhetelen olyan alapkészségek fejlesztése mint az olvasás, az írás és a közvetítés. Erdélyi Árpád tanulmányában az olvasási modellek és az olvasási stratégiák jelentőségét német nyelvű szövegértési és kompetencia-teljesítményt mérő saját kutatásaival is alátámasztja. Szőke Andrea a produktív írás fontosságát hangsúlyozza, amely árnyaltabb képet adhat a tanulók tudásszintjéről, írás-stratégiájáról és egyéb kompetenciájáról. A kérdést, hogy milyen

pontosságú és milyen típusú információátvitel várható el a tanulóktól a közvetítés és a fordítás során, Dévény Ágnes nyelvészeti-nyelvpedagógiai aspektusból fejti ki.

A kötet 1. részét Kurtán Zsuzsának a célnyelven folytatott felsőoktatás hazai gyakorlatának elemzéséről és annak tanulságairól szóló tanulmánya zárja. Ahhoz, hogy a szakemberek idegen nyelvi kommunikációra való felkészülése sikeres legyen, szükség van arra, hogy a tanárok ismerjék a szakmai kommunikáció főbb jellemzőit, és képesek legyenek felmérni a szakmai nyelvhasználat specifikus igényeit. Ezért a szerző olyan tanárképzési modelleket is bemutat, amelyek hozzájárulhatnak az oktatók szükséges kompetenciájának fejlesztéséhez is.

A második nagy egységet Pelles Tamás figyelemreméltó írása indítja. A szerző azt az általános felfogást kívánja kétségbe vonni, miszerint a két tanítási nyelvű oktatás csak kitűnő és jeles rendű tanulók számára elérhető, s csak az ő esetükben hatékony. Pelles viszont egy olyan osztály előmenetelét mutatja be, melynek tanulói jó vagy még annál is gyengébb iskolai eredménnyel rendelkeznek.

Fazekas Csaba a magyar-francia két tanítási nyelvű szekciót működtető budapesti Kölcsey Ferenc Gimnázium igazgatóhelyettese és tanára az elmúlt 20 év tapasztalatait összegzi. Az oktatás eredményességét befolyásoló tényezők a körültekintően kiválasztott diákok, a speciális képzésben részesült tanárok és az idegen nyelvű szaktárgyi tanköny-

vek. Fazekas ezen tényezők jellegzetességeit veszi sorra.

Pál Gabriella a két tanítási nyelvű idegenforgalmi szakképzés létrejöttéről és térhódításáról számol be. Empirikus kutatásaiban pedig a képzés elfogadottságát méri fel érettségi előtt álló diákok körében.

Bátki Piroska a Károlyi Mihály Magyar-Spanyol Két Tanítási Nyelvű Gimnázium igazgatóhelyettese és tanára a célnyelvi civilizáció tantárgy bevezetésének körülményeit és alkalmazásának jellemzőit írja le. A tantárgy alapul szolgálhat más tantárgyak megújulásához is, hiszen olyan módszereket alkalmaz, mint a projektalapú oktatás vagy a kooperatív tanulás.

A további tanulmányok innovatív megközelítéseikkel tűnnek ki. Így Kovács Judit a párban történő tanításra, mint az alternativitás egy formájára hívja fel a figyelmet. A két-tanítós magyar-angol általános iskolai program első három évét elemzi, s ennek kapcsán tárja fel a program specifikus céljait és feladatait.

Márkus Éva: *Kétnyelvű oktatás vagy nyelvoktatás? Egy empirikus vizsgálat tapasztalatai* című dolgozatában két tanítási nyelvű és nyelvoktató típusú általános iskolában tanuló diákok német nyelvi teljesítményét veti össze. A szerző kérdőíves felmérés keretében az írásbeli kommunikáció, a szókincs, az olvasásértés és a nyelvtani ismeretek területére terjeszti ki vizsgálódásait. Az eredmények azt mutatják, hogy a nem nyelvet, hanem a nyelven tanulás nagyobb motivációt és több sikert jelent a nyelvtanulók számára, a tar-

talomalapú oktatásnak köszönhetően a diákok nyelvtudása jobban megközelíti az anyanyelvi beszélők nyelvtudását.

Vámos Ágnes a Maxim Gorkij Magyar-Orosz Iskola és a Kőrösi Csoma Sándor Orosz-Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium létrehozásának és működésének történetét idézi fel. A tanulmány egyrészt a kortól független tannyelv-pedagógiai aspektusból, másrészt a korszak társadalmi és politikai környezetének vetületében összegzi az orosz nyelven illetve magyar-országi nyelven tanító iskolák valamikori törekvéseit és erőfeszítéseit. A ma Magyarországon működő egyetlen magyar-országi nyelvű oktatásnak a Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium már csak az angol és német kétnyelvű oktatás mellett ad teret.

Trentinné Benkő Éva két tanítási nyelvű iskolákban folytatott metaforavizsgálatának eredményeit teszi közzé. Ezúttal pedagógusokat kérdeztek arról, hogy mit gondolnak saját és tanítványaik szerepéről valamint a tanítás-tanulás folyamatáról ebben a speciális iskolatípusban. A célfogalmak adottak voltak: a „kéttannyelvű” tanár, a tanuló, a tanóra. Az eredmény pedig e fogalmak mélyebb megértése, a jellegzetességek megragadása, s végül a következtetések levonása.

A kötet minden egyes tanulmánya méltó mozaikja annak a szellemi és gyakorlati megközelítésekben rendkívüli gazdagságot mutató képnek, amelyet az elmúlt két évtized két tanítási nyelvű oktatása nyújt. A könyv az összegzés, a gondolat- és

tapasztalatcsere szép példája, de a csak érdeklődő olvasó is haszonnal és élvezettel lapozhatja.

SZEKRÉNYESNÉ RÁDI ÉVA

Boronkai Dóra: Bevezetés a társalgáselemzésbe

(Budapest: Ad Librum Kiadó. 2009. 200 p.)

Nagy örömmel vettem kézbe Boronkai Dóra *Bevezetés a társalgáselemzésbe* című könyvét, mely régóta fennálló hiányt pótol a nyelvészet és a nyelv iránt érdeklődők számára, magyar nyelven ugyanis a társalgáselemzés területén ez az első ilyen jellegű összefoglaló munka. A szerző, a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Karának adjunktusa, maga is a beszélt nyelvi diskurzusok, spontán társalgások egyik jelentős hazai kutatója, számos szövegtani és társalgáselemző tanulmány szerzője.

A társalgás- és diskurzuselemzés a 20. század második felének nyelvészetében az egyik legszerteágazóbb, legszínesebb és egyben az egyik legnagyobb hatású irányzat. Valójában nem is egyetlen tudományág, hanem olyan tág kutatási terület vagy megközelítésmód, mely számos, gyakran eltérő háttérű és módszertanú, de hasonló szemléletű irányzat és kutatás nyomán rajzolódik ki. Ezek között igyekszik útbaigazítást adni ez a *Bevezetés*, a társalgás, párbeszéd témakörére és a konverzációelemzés módszereire és eredményeire főku-

szálva funkcionális nyelvészeti szemlélet keretében.

E könyv megjelenése annál inkább is üdvözlendő, mivel a társalgás- és diskurzuselemzés területe, nemzetközi jelentősége ellenére, a magyarországi nyelvészetben súlyosan alulreprezentált, mind a kutatásban, mind az oktatásban, mind a tágabb nyelvészeti diskurzusban. Nagyobb lélegzetű összefoglaló munkák ezidáig nem jelentek meg e területről, és néhány rövidebb áttekintést leszámítva az érdeklődőknek csak külföldi szakirodalom állt rendelkezésre; bár az utóbbi években, örövendetes módon, egyre szaporodnak a magyar nyelvű, magyar nyelvi anyag vizsgálatán alapuló diskurzus- vagy konverzációelemző tanulmányok, elemzések. A beszélt nyelv és a verbális interakciók nyelvi és nyelvészeti jelentősége eközben egyre nyilvánvalóbbá, kutatásuk fontossága egyre hangsúlyosabbá válik.

Boronkai Dóra könyve ehhez több szempontból is értékes segítséget nyújt. Egyrészt széles körű elméleti áttekintést kínál: bemutatja az előzményeket, és ismerteti a legfontosabb idekapcsolódó irányzatokat, iskolákat, azok fő jellemzőit, művelőit és eredményeit, illetve egymással és a nyelvészet más irányzataival való kapcsolatát. Teljes körű leírásra természetesen e műfajban és terjedelemben nincs mód, de a legfontosabb tájékozódási pontokat a szerző kitűnően összefoglalja, és segít elhelyezni a társalgáselemzést a nyelvészet egyéb diszciplínái között. Másrészt kitér az alapvető fogalmak ismertetésére és tisztázására, segítve ezzel a

magyar nyelvészeti diskurzusban (is) jellemző fogalmi bizonytalanság, átfedések és olykor ellentmondások csökkentését, és egy egységes fogalomkészlet elterjedését.

Az empirikus elemzésekhez is komoly segítséget ad a könyv: az elméleti kitekintés mellett foglalkozik az adatgyűjtés kérdéskörével, lehetőségeivel, valamint az átírással vonatkozó tudnivalókra is, és több magyar és nemzetközi átírási módszert is bemutat. A hasznossághoz a mű felépítése is hozzájárul: nyelvezete a laikusok számára is érthető, szerkezete világos és áttekinthető, a fejezetek jól lefedik a legfontosabb témaköröket, és logikus sorrendben kapcsolódnak egymáshoz. Az áttekinthetőséget a világos szerkezeten túl a fejezetek végén található összefoglalások biztosítják; a nemzetközi szakirodalomhoz való kapcsolódást és kutatásokat pedig angol nyelvű szöveget könnyíti meg. Az elméleti részeket a szerző számos, saját gyűjtésű párbeszéd-részleten illusztrálja, és saját kutatásainak összefoglalásával is kiegészíti. Mindez nemcsak a társalgáselemzés eredményeinek és jelentőségének alátámasztására szolgál, hanem az egyes fogalmak és megállapítások a témában kevésbé járatos olvasók számára is plasztikusabbá válnak.

Végül érdemes kiemelni, hogy Boronkai Dóra mind elméleti, mind empirikus anyagban gazdag könyve nemcsak egyszerű összefoglalás, hanem a társalgáselemzés különféle eredményeinek elemző, funkcionális keretben való feldolgozása és továbbvitele, mely bemutatja az irány-

zat kognitív-funkcionális kapcsolódásait és egy ilyen szemléletű társalgáselemzés érdeklődési pontjait és módszertani lehetőségeit is.

A könyv öt fő fejezetre tagolódik: 1. *Tudománytörténet*, 2. *Fogalom meghatározás*, 3. *Adatgyűjtés és transzkripció*, 4. *Elemzés*, 5. *Alkalmazás*; egy utolsó fejezet pedig a *Mellékleteket* tartalmazza.

Az első fejezet („Tudománytörténet”) a társalgáselemzés főbb előzményeit követi végig. Áttekinti a legfontosabb strukturalista és strukturális szemléletű nyelvészeti irányzatokkal való viszonyt, a szöveg és a nyelv funkcionális alapú megközelítéseit, valamint az antropológiai, szociológiai és pragmatikai kapcsolatokat: ezen belül az interakciós szociolingvisztikára, a beszéd etnográfijára, az etnometodológiára, a beszédaktus-elméletre, az interakcióelméletre és a kognitív pragmatikára, illetve ezeknek a társalgásokhoz kapcsolódó legfontosabb gondolataira tér ki.

A 2. fejezet („Fogalom meghatározás”) a legfontosabb fogalmakat járja körül. Itt mutatja be a szerző részletesebben, mit jelöl a címben szereplő fogalom – társalgáselemzés –, milyen értelemben használatos itt a „társalgás” terminus, illetve mit fed és milyen viszonyban áll egymással a „szöveg”, „diskurzus”, „beszélgetés”, „dialógus” stb. fogalma. E fejezetnek fontos részét alkotja a párbeszéd, dialógus szövegformájának részletesebb bemutatása, valamint az egyes – elsősorban német és angol nyelvterületen működő – diskurzus- és beszélgetéselemző irány-

zatok típusainak rövid ismertetése és a konverzációelemzés szűkebb tudományágának a jellemzése. Különösen hasznos a fejezet végén található áttekintés, melyben Boronkai Dóra a nemzetközi eredmények mellett széleskörű ismertetőt kínál a legfrissebb hazai kutatásokról, amelyek valamilyen szempontból a beszélt nyelvi szövegekkel, társalgásokkal, párbeszédekkel foglalkoznak. (Bár természetesen nincs mód mindenre kitérni, jó lett volna, ha itt megemlítetik a BEA (magyar spontánbeszéd-adatbázis) és a BUSZI (Budapesti Szociolingvisztikai Interjú), és az ezeken alapuló kutatások is.) Az áttekintés ettől függetlenül reprezentatív képet ad a szerteágazó magyar társalgáselemzési munkákról és irányokról.

Miközben az első két fejezet az elméleti eligazodást segíti, a harmadik kifejezetten gyakorlati jellegű: „Adatgyűjtés és transzkripció”. Mint címe is mutatja, a társalgások vizsgálatához közvetlen segítséget kínál: bemutatja egyrészt az anyaggyűjtés legfontosabb lehetőségeit, módszertani jellemzőit, másrészt az átírás legelterjedtebb típusait: elsősorban néhány angolszász területen elterjedt rendszert, valamint a magyarországi kutatásokban található legalapvetőbb megoldásokat, a kezdő társalgáselemző részére nélkülözhetetlen tudnivalókat foglalva össze.

A 4. fejezet („Elemzés”) a könyv leglényegibb része. Középpontjában maga a szűkebb értelemben vett társalgáselemzés és e diszciplína legfontosabb fogalmainak, megállapításainak és elemzési módszereinek

közelebbi bemutatása áll. Itt részletesebben megismerkedhetünk a társalgások forгатókönyvének legfontosabb vonásaival; a kontextus, forduló, szomszédsgái pár, szekvenciák fogalmával, valamint a beszélőváltások, a szekvenciális szerveződés, a narratívák fő jellegzetességeivel. Szintén bemutatásra kerülnek a belebonyolódási és kihátrálási stratégiák legfontosabb típusai, interakciós-interperszonális vonatkozásaikkal együtt (pl. társadalmi pozicionálás, témaalakítás stb.). A szerző egyéb, általánosabb interakciós stratégiák és alapelvek jelentőségére is kitér (l. együttműködési maximák, homlokzati célok), és foglalkozik a társalgásbeli hibajavítások jelenségével és társalgásbeli szerepével is. A fejezet értékét az elméleti gazdagság mellett tovább emeli, hogy az egyes fogalmakat és jelenségeket Boronkai Dóra saját gyűjtésű társalgásrészletekből származó példákkal illusztrálja: ezzel egyrészt alátámasztja, másrészt világosabbá teszi az elméleti megállapításokat. Ezek a példák a társalgáselemzés oktatásában is igen hasznosak lehetnek mind a tanárok, mind a diákok számára.

Az 5. fejezet („Alkalmazás”) az addigiakban ismertetett fogalmak és elemzési módszerek további, tágabb hasznosíthatóságát mutatja be: a társalgáselemzés alkalmazási lehetőségeit a nyelvészet más területein. A szerző általános és felületes kitérés helyett empirikus alapon, részletesen is bemutat néhány ilyen lehetőséget, így a társalgáselemzés és a szövegtipológia, a stílisztika, a retorika, az anyanyelv-elsajátítás és

anyanyelv-tanítás, illetve a társalgáselemzés és a gendernyelvészet összekapcsolásának hasznát. A példák meggyőzően mutatják a társalgáselemzés eredményeinek jelentőségét és alkalmazásának előnyeit mind ezeken a területeken, mind bármely más tudományágban, amely valamilyen formában a mindennapi, beszélt nyelv használatával foglalkozik.

A könyv végén található „Melléletek” között néhány áttekintő táblázat (pl. transzkripciós rendszerek) található, valamint 18 társalgásrészlet: utóbbiak számos társalgási jelenség illusztrálására, megvizsgálására alkalmasak, és különösen hasznos kiindulási alapot kínálnak mind tanárok, mind diákok, mind kezdő társalgáselemzők számára. Végül szerepel egy angol-magyar glosszárium is, mely a diskurzuselemzésben legfontosabb angol nyelvű fogalmak magyar megfelelőjét tartalmazza: ez nemcsak az angol szakirodalomban kevésbé járatos olvasók számára praktikus, hanem a magyar nyelvű diskurzus- és társalgáselemző diskurzus számára is értékes segítséget kínál az átfedések és terminológiai bizonytalanságok kiküszöböléséhez.

Összefoglalóan megismételhetjük: Boronkai Dóra *Bevezetés a társalgáselemzésbe* című munkája alapos, információgazdag, magas színvonalú mű, ugyanakkor lényegretörő, jól áttekinthető, érdekes és a gyakorlati alkalmazás céljára is kitűnő munka. Széles olvasóközönségnek ajánlom tehát: a témát nem ismerőknek épúgy, mint társalgáselemzéssel fog-

lalkozó kutatóknak, oktatási segédanyagként nyelvész-, nyelv- és kommunikációoktatóknak, szövegekkel és beszéddel foglalkozó nyelvészeknek – és mindenkinek, aki jobban meg szeretné érteni beszélgetéseink működésének hogyanjait és miértjeit.

HÁMORI ÁGNES

Fábián Zsuzsanna: *Ricerche sulla valenza.*

(Szeged: Grimm Kiadó. 2009. 238 p.)

A kötet Fábián Zsuzsannának a vonzat kutatás témakörében 1978 és 2009 között megjelent írásait tartalmazza. A szerző célja, hogy áttekintést nyújtson a vonzat kutatás eredményeiről, különös tekintettel az olasz-magyar kontrasztív kutatásokra. Ezen kívül számba veszi e kutatásoknak a lexikográfiára gyakorolt hatásait és a magyarországi vonzat kutatásban elért eredményeket.

A könyv hat fejezetre oszlik: az **I.** fejezet (7-28) a magyarországi vonzat kutatást mutatja be; a **II-III-IV.** fejezet az igei (29-72), a melléknévi (73-108) és a főnévi (109-167) vonzatokról szól; az **V.** fejezet (169-215) a vonzatok szótári ábrázolását vizsgálja; a **VI.** fejezet pedig az összesített bibliográfiát tartalmazza (217-238).

I. Az első tanulmány két olyan magyar nyelvész tevékenységét mutatja be, akik már a vonzatelmélet megalapítóját, Tesnière-t (1893-1954) és elődjét, Brühlert (1879-

1963) megelőzve foglalkoztak a vonzatok kérdésével. Szilágyi István (1819-1897) (*A magyar szókötés szabályai.* Pest, Eggenberger, 1846) különbséget tesz „aktív” és „passzív” vonzat, mai terminussal élve fej és argumentum között, és kimondja, hogy a „vonzási erő” a szavak belső tulajdonsága. A névszói állítmány vonzatait elemezve megállapítja, hogy csak a melléknévi állítmány rendelkezhet vonzattal, a főnévi nem, továbbá felsorol egyes szemantikai csoportokat, amelyek jellemzően bizonyos típusú bővítémmel állnak – megelőzve ezzel, hogy létezhet a fej és argumentumai közötti szemantikai kapcsolat. Az igei állítmány kapcsán különbséget tesz a kötés szintjei között, és ezzel intuitívan utal a kötelező és a fakultatív bővítémenyek közötti különbségre. Brassai Sámuel (1800-1897) széles körű nyelvismeretének és természettudományi képzettségének köszönhetően kora nyelvtudományát messze megelőző felismeréseket tett. Eredményei egy átfogó mondatelmélet részét képezik (*A magyar mondat I-II-III.*, „Akadémiai Értesítő”, 1860-63). Tesnière-hez hasonlóan ő is abból az elképzelésből indul ki, hogy a mondat magja a ragozott ige, és ettől függenek a további bővítémenyek, azaz a mondat többi eleme. Tagadta az alany-állítmány mondatbeli kettősségét, és kimutatta, hogy az alany kategóriája nem univerzálé jellegű.

A fejezet a magyar vonzatkutatóknak a magyar nyelvvel kapcsolatban és a kontrasztív vizsgálatok (francia-, olasz-, német-, angol-,

spanyol-, orosz-, török-, koreai-magyar és a finnugor nyelvek) területén elért eredményeinek bemutatásával zárul. A '60-as években megjelent első strukturalista jellegű elméleti művek után a '90-es évektől kezdve egyre inkább a strukturalista alapok és a legújabb eredmények integrálására törekedtek, a közelmúltban elérhetővé vált nagyméretű korpuszok pedig új lendületet adtak a vonzatkutatásoknak.

II. Az ige vonzatait vizsgáló fejezetet Maria Teresa Angelini és Fábrián Zsuzsanna *Olasz igei vonzatok* (Budapest, Tankönyvkiadó, 1981) című, a 800 legfontosabb olasz ige vonzatát tartalmazó szótárának szerkesztésekor született tanulmány nyitja meg. A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy van-e kapcsolat az igék vonzatszerkezete és jelentése között. A „mondást” kifejező igék (*verba dicendi*) vonzatainak vizsgálata után megállapítja, hogy a csoporton belül meghatározható három szemantikai alcsoport nagyrészt tükrözi a vonzatszerkezetekben meglévő különbségeket. Ha azonban abból a feltételezésből indulunk ki, hogy az azonos vonzatszerkezettel rendelkező igék ugyanabba a szemantikai mezőbe tartoznak, megállapítható, hogy nincs egyértelmű megfelelés a vonzatstruktúra és a jelentés között. Azon igék például, amelyek vonzatszerkezetében megtalálható a kettős, alternáló (~ *qc a q* // ~ *q di q*) vonzat, eltérő vonzatstruktúrával rendelkeznek, kivéve a *rimborsare* és *risarcire* igéket, amelyek mind jelentésükben, mind vonzatszerkezetükben azonosak. Tehát

az a tény, hogy bizonyos egy közös vonzatszerkezeti jellegzetességgel bírnak, még nem elegendő ahhoz, hogy egyazon szemantikai mezőbe tartozzanak. A tanulmány igazolja a tudósok óvatosságát a vonzatszerkezet és a jelentés közötti szoros kapcsolat feltételezése terén.

A fejezet második cikke az igei mondatok és a frazeológiai egységek közötti kapcsolatot vizsgálja, és olyan definíció kidolgozására törekszik, amelynek segítségével e két kategória egyértelműen elkülöníthető egymástól. Az alanyból, állítványból és tárgyból álló szerkezeteket vizsgálva megállapítható, hogy egy szabad szókapcsolat akkor válik frazémává, amikor a szerkezet eredetileg szabad helyeit olyan elemek töltik be, amelyeket nem lehet másal (vagy egymással) szabadon felcserélni. E kötöttség eltérő fokai figyelhetők meg a különböző szerkezetekben (a legnagyobb fokú kötöttséget a közmondásoknál tapasztaljuk). Elmondható tehát, hogy az S + V + O típusú frazeológiai egységekben az ige szemantikailag mindig „telített”, és hogy a vizsgált korpusz alapján úgy tűnik, hogy az átvitt értelmű igék tárgya is szemantikailag „telített”.

Külön tanulmány mutatja be a legfontosabb olasz igék vonzatait tartalmazó szótárt (Angelini, M. T. és Fábrián Zs., *Olasz igei vonzatok*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1981 és 1998), amely az igék kötelező bővítményei mellett a fakultatív vonzatokat és az esetleges alárendelt bővítményeket is bemutatja. Alárendelésnél információkat találunk a rago-

zatlan mellékmondatot bevezető prepozícióról, az igeidőről, a mellékmondat névmással való helyettesíthetőségéről, ragozott mellékmondatoknál pedig a mondatot bevezető lehetséges kötőszavakról és az ige módjáról. Jelölve vannak az alternáló vonzatok, egyes vonzatok ritka jellege, a homonimák és a bővítmény típusa (élő, élettelen, helyhatározói vagy állítmányi bővítmény), a vonzatok stilisztikai értéke és más lexikai-nyelvtani információk.

A fejezet egy jövőbeli magyar-olasz igei vonzatszótár munkáinak leírásával zárul. A címszavakat a mai magyar próza (Füredi M. és Kelemen J., *A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára 1965-1977*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989) 500 leggyakoribb igéje alkotja, a szócikkek kidolgozásánál pedig az ÉKSz (Juhász J., Szőke I., O. Nagy G. és Kovalovszky M. (szerk.), *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978; Pusztai F. (szerk.), *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003) útmutatásait követték. A szócikkek a fent ismertetett vonzatszótárakban találhatókkal azonos nyelvtani-lexikai információkat tartalmaznak. A szerkesztés során felmerült és alaposabban vizsgált problémák, amelyekről külön tanulmányok születtek: a címszavak kiválasztása és aljelentéseik strukturálása, a vonzatok ábrázolása, az alany argumentumjellege. További érdekesség, hogy az argumentumoknak a szótárban alkalmazott sorrendje (SVO vagy SVArg) nem minden esetben felel meg a jelöletlen szó-

rendnek, hanem csupán egyfajta alapmodellt kínál, amely alapján adott esetben jelölt szórendű mondatot kaphatunk.

III. E szakasz első cikke két melléknévi vonzatszótár szerkesztése közben felmerült legfontosabb nehézségekről számol be (Affranio, R. és Fábrián Zs., *Magyar-olasz melléknévi vonzatszótár*. Budapest, Magánkiadás, 1996; Fábrián Zs., *Olasz-magyar melléknévi vonzatszótár*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1996), melyek közül néhány alaposabb vizsgálatra kerül a fejezet többi tanulmányaiban.

Az olasz melléknévi vonzatszótár szerkesztése során felmerült problémák egyike a korpusz kérdése: a 600 címszót, vagyis a vonzattal rendelkező mellékneveket olasz nyelvtanok és gyakorisági szótárak segítségével választották ki a szerzők. A melléknevek és a múlt idejű participiumok elkülönítése is különös nehézséget jelentett, amelynek megoldásához gyakorlati kritériumokat kellett kidolgozni. A szerzők melléknévnek tekintették azon múlt idejű participiumokat, amelyek a) nem vezethetők vissza főnévi igenévre vagy az a főnévi igenév igen ritka, b) más vonzatokkal rendelkeznek, mint a főnévi igenév, amelyből származnak. Ami az egyes szócikkek szerkezetét illeti, külön jelölik a melléknevek abszolút és állítmányi használatát, a vonzatokat bevezető prepozíciókat, a vonzatok szemantikai jellemzőit, azon ragozott és ragozatlan mellékmondatokat, amelyek a melléknevek vonzataként feltűnhetnek, valamint a vonzatok fakultatív vagy kötelező jellegét.

Külön tanulmány vizsgálja az olasz melléknevek korlátozó értelmű bővítményeit. Ezek a bővítmények egyrészt tekinthetők vonzatnak, másrészt a létrejött struktúra sokszor igazi frazéma, mert a lehetséges nominális bővítmények a fej (a melléknév) jelentésétől függenek. Az élőlények fizikai tulajdonságait jelölő melléknevek mellett például csak testrészeket vagy testi tulajdonságokat jelölő főnevek állhatnak, és emiatt inkább frazémákról beszélhetünk. A testi vagy szellemi tulajdonságot vagy pszichológiai állapotot jelölő melléknevek bővítményei azonban tágabb szemantikai osztályba tartozhatnak, vagyis átmenetet képeznek a vonzatok és a frazémák között. A főnév csak az igen tág jelentésű melléknevek esetén választható meg szabadon, ezek „valódi” vonzatok.

A fejezet az olasz és a magyar melléknevek legjellegzetesebb vonzatszerkezeteinek összehasonlításával zárul. Miután a szerző tisztázta az ekvivalencia fogalmát és az azt meghatározó tényezőket (a melléknév szintaktikai szerepe, nem teljes megfelelések, szemantikai megszorítások, strukturális kérdések), következik az olasz melléknevek és magyar megfelelőik vonzatszerkezetének leírása. Például a jelzői szerepű, önállóan (prepozícióval) használt olasz melléknév magyar megfelelője a jelzői melléknév (ragozott/ utóneves melléknév). Végül következik azon szerkezetek magyar megfelelőinek leírása, amelyekben a melléknév argumentuma ragozott, illetve ragozatlan mellékmondat vagy rago-

zott, illetve ragozatlan személytelen szerkezet.

IV. Az első tanulmány az olasz főnévi vonzatszótár (Angelini, M. T. és Fábrián Zs., *Olasz-magyar főnévi valenciászótár. Dizionario italiano-ungherese della valenza dei nomi*. Szeged, Grimm Kiadó, 2005) szerkesztése során született. A Tullio De Mauro gyakorisági listája (*Guida all'uso delle parole. Vocabolario di base della lingua italiana*. Roma, Editori Riuniti, 1989) alapján kiválasztott mintegy 550 címszót kiegészítették a didaktikai szempontból különösen fontos főnevekkel, azon szókapcsolatokkal, amelyeket e főnevek igékkel alkothatnak, valamint a legfontosabb prepozíciós szókapcsolatokkal. A szerző ismerteti az egyes szócikkek felépítését, a példák forrását, valamint a főnévi szintagma lehetséges szintaktikai szerepeit. A tanulmány nagy része egyes főnévi vonzatszerkezetek, pl. a ~ *di N* bővítmény elemzésével foglalkozik (lehetséges szintaktikai funkciók, élő vagy élettelen jelentésű főnevek váltakozása, a *di N* bővítménnyel járó szerkezetek és a *di* előljárószóval képzett összetételek megkülönböztetése, kétértelmű szerkezetek), valamint a kettős vagy többszörös vonzatokat vizsgálja (alternáló kötőelemek, a birtokos melléknévvel kapcsolatos problémák, a mellékmondatként megjelenő vonzatok, a bővítmények összeegyeztethetősége és egymáshoz viszonyított sorrendje). A tanulmányt néhány a szótárból idézett szócikk zárja.

Szintén a főnévi vonzatszótár szerkesztése során figyelték meg a

szerzők, hogy a kutató nyelvi kompetenciája és a közösség nyelvhasználata nem feltétlenül esik egybe. A (Google keresőprogram segítségével összeállított) korpuszban fellelt példák sokszor ugyanis nem tükrözik a kutatók által feltételezett vonzatszerkezeteket. A példák egyrészt megerősítik azt a feltételezést, hogy a beszélők csak korlátozott számú (általában kettő) bővítményt használnak egyszerre, noha a szerkezet több vonzatot (rendszerint hármát) is lehetővé tesz. Másrészt a kötőelemek (prepozíciók) megválasztása nem mindig azonos azzal, amit a kutatók várnak. Az adatok hű ábrázolása érdekében az olasz szerzőtárs által „lehetetlennek” elkönyvelt, de a korpuszban fellelhető szerkezetek közül sok szerepel a szótárban, ám külön jelzés utal ezek ritka jellegére.

Az előző fejezethez hasonlóan ez a rész is az olasz és a magyar főnévi vonzatok összevetésével zárul. A szerző bemutatja az olasz főnévi vonzatszótárhoz használt korpusz leggyakoribb vonzatszerkezeteit, majd a $\sim di N$ szerkezet és néhány összetett eset elemzése következik. A $\sim di N$ argumentumszerkezet esetében megvizsgálja, hogy az milyen funkciókat tölthet be a mondatban (alany, állítmány, birtokos, téma/argumentum, okhatározó, jelző), és az olasz példák mellett azok magyar megfelelőit is feltünteti. Bebizonyítja, hogy a magyarban változatosabbak a szerkezetek, és gyakrabban szerepelnek jelzős szerkezetek, gondoljunk a birtokos jelző használatára, a főnévi fejből képzett melléknevekre vagy a különböző ragok és név-

utók segítségével képzett szerkezetekre. Ezután azokat a szerkezeteket elemzi, amelyekben egyszerre van jelen alany, tárgy (nominális vagy alárendelt mondat) és egy indirekt tárgy – jellemzően a mondat és az adást kifejező igék –, illetve alany, társhatározó és célhatározó. Megállapítja, hogy e szerkezeteknek a magyarban ragozott vagy névutóval ellátott szavak, igeneves szerkezetek vagy a névutók melléknévi használata felel meg. A mellékmondati bővítménynek a magyarban ragozott ígét tartalmazó mondat vagy főnévi szerkezet felel meg.

V. Az utolsó fejezet a vonzatok szótári ábrázolásáról szól. Az első cikk az olasz-magyar és magyar-olasz szótárakban szereplő vonzatokat vizsgálja. Alapvető és gyakran komoly nehézségeket okozó probléma a szótárírók számára, hogy a vonzatszerkezet – mivel szemantikai és szintaktikai okoktól függ – a lexicológia és a nyelvtan közötti határterületnek tekinthető. Az ábrázolásokban fellelhető bizonytalanságok és ellentmondások jó része a bővítmények ezen kettős jellegéből ered. A vonzatszótárak célja pontosan az, hogy pótolják az általános szótárak hiányosságait, és értékes alapanyagot biztosítsanak az általános kétnyelvű szótárak szerkesztéséhez. Két döntő tényező határozza meg a szerzőknek a vonzatokkal kapcsolatos döntéseit: a szótár felhasználóinak köre és természetesen a szótár terjedelme. Az alkalmazott megoldás minden esetben e két szemponttól függ. A kisebb szótárakban gyakran csak a jellemző morfémát vagy eset-

leg ún. mintázatokat („pattern”) tüntetnek fel (amelyek a szótárban elhelyezett áttekintő táblázatok segítségével értelmezhetők, és ezáltal megnehezítik a szótár használatát), vagy egy jellemző lexémával illusztrálják, amelyre a többi, azonos vonzatszerkezetű lexémát visszavezetik. A közepes és nagyméretű szótárakban ezzel szemben a szócikken belül gyakran külön rész foglalkozik a lexéma szintaktikai jellemzőivel; itt tüntetik fel a patterneket és/vagy azokat a példamondatokat, amelyek szisztematikusan bemutatják a vonzatszerkezeteket. A vonzatszerkezetek szisztematikus ábrázolásának elengedhetetlen feltétele, hogy rendelkezésre álljanak nagyméretű korpuszokból kivont és vonzatszótárak formájában feldolgozott mondatminták.

Ezt követi a vonzatábrázolások vizsgálata Koltay-Kastner Jenő szótáraiban (Kastner J., *Olasz-magyar és magyar olasz szótár II. Magyar-olasz*. Pécs, Danubia, 1934; Koltai-Kastner J., Szabó M. és Virányi E., *Olasz-magyar és magyar olasz szótár II. Magyar-olasz*. Pécs, Danubia, 1940; Koltai-Kastner J., *Magyar-olasz szótár I-II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963). Az 1934-es első, majd az 1940-es átdolgozott kiadásban rendszerint az igék és néha a melléknevek mellett találunk vonzatot, a főnevek mellett szinte sosem. A szerkezetek gyakran hiányosak, a vonzatok szemantikai tulajdonságai nincsenek feltüntetve, nem minden esetben jelennek meg a két nyelv közötti vonzatbeli különbségek, sok a formai következetlenség. A ma-

gyar-olasz nagyszótárban az ábrázolás már átgondoltabb: nagyobb számban találjuk meg nemcsak a melléknevek, hanem a főnevek vonzatait is, megjelennek az alárendelt mondat formájú vonzatok, az argumentumszerkezeteket sokszor példák is illusztrálják. A szerkezetek ábrázolásában azonban továbbra is találunk hiányosságokat. Figyelembe véve a vonzat kutatások helyzetét a szótárok megírásának idején – a vonzatemélet kidolgozása csak a ’60-as, ’70-es években kezdődött meg –, Koltai-Kastner eredményei kielégítőnek tekinthetők.

A kötet utolsó cikke az 1912-2002-es időszakban kiadott olasz-magyar szótárak vonzatábrázolását vizsgálja. A szerző a szótárak előszavát és rövidítésjegyzékét, majd 10 ige, 10 melléknév és 10 főnév vonzatszerkezetét elemezte. Az ábrázolás megítélésének kiindulópontja az adott szócikkek vonzatszerkezetének a vonzatszótárakban található ábrázolása volt. További lényeges szempontok a szótár mérete és felhasználóinak köre, amelyek szintén meghatározzák a vonzatábrázolási lehetőségeket. A vizsgálat megállapítja, hogy a legújabb általános szótárban (Herceg Gy. és Juhász Zs., *Olasz-magyar szótár. Vocabolario italiano-ungherese*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000) a vonzatok ábrázolása mind a szerkezetek, mind a példák szintjén megjelenik. Ennek ellenére sok a hiányosság: a rendszeres vonzatábrázolást a főnevekre és a melléknevekre is ki kellene terjeszteni; a kötelező és a fakultatív vonzatok közötti megkülönböztetést lehető tevő

ábrázolást kellene bevezetni; össze kellene hangolni az egyazon lexéma különböző szófajainál alkalmazott vonzatóábrázolást; nagyobb figyelmet kellene fordítani a szemantikai megszorításokra és a lemmák abszolút használatára; jelölni kellene az argumentumok névmással való helyettesíthetőségét. Mindezen feltétel teljesítése érdekében fontos lenne a szócikken belül, az egyes aljelentéseket megelőzően, önálló részt szentelni az argumentumszerkezet leírásának és az azt bemutató példáknak.

Összegezve, a tanulmánygyűjtemény hasznos kézikönyv lehet nemcsak a tudományos érdeklődésű – az olasz és/vagy a magyar nyelv vonzatóit és a kontrasztív jelenségeket vizsgáló – kutatóknak, hanem a lexicográfusoknak is, akik az elméleti alapokon kívül hasznos, a vonzatoszerkezetek megalapozottabb ábrázolását lehetővé tevő gyakorlati tanácsokra lelhetnek benne.

KARDOS ORSOLYA

Karmacsi Zoltán és Márku Anita (szerk.): Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században

(Ungvár: PoliPrint. 2009. 184 p.)

A recenzálandó kötet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán 2009. március 26-27-én megrendezett tudományos konferencia előadásainak írott változatát tartalmazza. A konferencia témája, vagyis a

nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés közti összefüggések élesen tárulnak eléink a XXI. század globalizálódó világában. Az identitás kérdésköre még inkább előtérbe kerül, ha a nemzeti államnyelv a kisebbségi nyelvet (és létet) veszélyezteti. Az azonosságtudat (ki)alakulása során identitás, anyanyelv és annak változatai szorosan kapcsolódnak egymáshoz, amire jelentősen hat az anyanyelvi nevelés, az oktatás és a tannyelv. A konferencia-kötet dolgozatainak többsége azzal foglalkozik, „hogyan nézhet szembe az iskolai nevelés a XXI. századi kihívásokkal; mi módon alapozható meg az anyanyelvi tudásanyag az iskolában, amely biztos alapja lehet a nemzeti és kulturális identitásnak; hogyan kap szerepet a nyelv a nemzeti, a regionális és a lokális közösségi identításban; milyen összefüggés mutatható ki az anyanyelvi nevelés, illetve az államnyelv vagy az idegen nyelvek oktatása között” (7. o.). Ezeket a kérdéseket elsősorban a kárpátaljai magyar kisebbség vonatkozásában tárgyalják a szerzők, de eredményeik és következtetéseik bővítik az identitás, nyelv és oktatás kapcsolatáról szerzett általános ismereteket.

A kiadvány központi témája számos nyelvészeti és nem nyelvészeti kapcsolódási ponttal rendelkezik, amit az is jelez, hogy a cikkek többek között a pszicho- és szociolingvisztika, a névtan, a nyelvoktatás és -tanulás, a nyelv- és oktatáspolitikai felől közelítik meg az identitás problémáját. A szerzők szerint ábécérendben közölt 28 tanulmány az

alábbiakban tematikus csoportokban kerül – röviden – bemutatásra, hogy a sokszínűség átlátható maradjon.

A legtöbb dolgozat (7) a nyelvoktatás és -tanulás kérdéseit helyezi előtérbe. Fábrián Márta (*Nyelvtanuláshoz fűződő attitűdök a beregszászi magyar gimnazisták körében*) beregszászi magyar tanulóknak az angol és az ukrán nyelv tanulásához fűződő attitűdjét vizsgálta kérdőív segítségével. Az eredmények szerint a tanulók nagy része pozitívan viszonyul a nyelvtanuláshoz részben annak gyakorlati haszna miatt: az angolt előnyben részesítik, de az ukránt is fontosnak tartják, mivel az államnyelv.

Huszi Ilona (*Beregszászi magyar tannyelvű iskolába járó ötödikesek identitástudata és a nyelvtanulás közötti összefüggések*) anyanyelv, nyelvhasználat és identitás viszonyát tárta fel magyar iskolák tanulói körében. A tanulók többségét (77%) környezete kellően motiválja az ukrán és az angol tanulására, de 29%-uk kizárólag az iskolában használja az ukránt. A tanulók 76%-a csak magyarul beszél otthon, 77%-uk magyar identitású, miközben 97%-uk mondta magát magyar anyanyelvűnek. Az identitás általában szorosan összefügg az anyanyelvvél, azonban a szerző magasabb korrelációt mutatott ki az otthon beszélt nyelv és az identitás között.

Lechner Ilona (*Idegennyelvtanítás (német) módszertani kérdései kárpátaljai magyar iskolákban*) a beregszászi Magyar Főiskola hallgatóinak a megkérdezésével arra kérészt választ, hogy miért nem fejlődik

ki a kommunikatív nyelvi kompetencia a tanulóknak a középiskolai idegennyelv-oktatás során. A modern nyelvoktatásban elterjedt kommunikatív módszer Ukrajnában még mindig nem dominál, aminek fő oka a megfelelő tananyag hiánya. Ebből adódik, hogy kevés a módszerre jellemző feladat (pl. szerepjáték, spontán beszéd), a hallgatók a hallásértést találják a legnehezebbnek, és a játékoságot hiányolják leginkább.

Abból kiindulva, hogy Magyarországon a (magyar) nyelvjárások, a standardtól eltérő nyelvi elemek laikus megítélése negatív, hívja fel a figyelmet Minya Károly (*Nyelvi tolerancia az iskolai kommunikációban*) a nyelvi tolerancia szükségességére. A tolerancia kialakítására az anyanyelvi oktatás-nevelés keretében lát lehetőséget a nyelvváltozatok megismertetése és árnyalt, szituációfüggő értékelése révén.

P. Csige Katalin (*A frazeologizmusok helye és szerepe az anyanyelvi nevelésben*) tömör áttekintést ad a magyar frazeológia elmúlt száz évről – kiemelve O. Nagy Gábor és Forgács Tamás munkásságát. Rámutat arra, hogy a tankönyvek csak érintőlegesen tárgyalják a frazeologizmusokat, pedig megfelelő ismeretük segíti a választékos nyelvhasználatot és az irodalmi szövegek megértését, ami az anyanyelvi nevelés egyik célja.

A kárpátaljai magyarok nemzeti identitásukat főként az anyanyelvi iskolák segítségével tudják megőrizni, ugyanakkor elemi érdekük az ukrán államnyelv elsajátítása. Ebben a helyzetben kell a magyar szülőknek

magyar vagy ukrán tannyelvű iskolát választaniuk gyermekeik számára. Séra Magdolna (*Képzelet és valóság találkozása a kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási döntéseiben*) mélyinterjúk alapján mutatja be a szülők motivációit, hogy miért döntöttek az ukrán tannyelv mellett. A motivációkban (pl. az ukrán nyelvtudás, a társadalmi mobilitás érdekében) közös, hogy a szülők elsősorban az Ukrajnában való érvényesülést tartják szem előtt a tannyelvválasztáskor.

Szabó G. Ferenc (*Nyelvi identitás a hazai gyermekirodalomban*) egy gyermekkönyv 1986-os és 2007-es kiadását veti össze a nyelvi, stilisztikai különbségek szempontjából. Az újabb szöveg kapcsán a negatív változtatásokat részletezi, melyek a nyelvi minimalizmus, a stílus elszegényedése és a nyelvi agresszió irányába mutatnak. Ez a fajta igénytelenség akár az (anya)nyelvi identitás csorbulásához vezethet.

A nyelv- és oktatáspolitikát a tárgya öt tanulmánynak. Beregszászi Anikó (*Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek*) az additív anyanyelv-oktatási szemlélet kárpátaljai lehetőségeit tárgyalja, amely szerint a standard normát nem a diákok nyelvváltozatai helyett, hanem azok mellett tanítják. A magyar nyelv tanterv már megteremtette ennek nyelvészeti és didaktikailag megalapozott keretét. A szerző hangsúlyozza a tanárok megfelelő felkészítését az additív nyelvoktatási gyakorlathoz, amely tudatosítja a nyelvváltozatok jegyeit és szerepét,

nem stigmatizálja a standardtól való eltérést, fejleszti a kommunikatív és szituatív nyelvhasználatot.

Csernicskó István (*Nyelv, oktatás és azonosságtudat összefüggései Ukrajnában*) nyelv, identitás és oktatás összefüggéseit taglalja az ukrán nemzetállami törekvések tükrében. A homogenizáló (oktatás)politika fő célja, hogy Ukrajnában az oktatás minden szintjén, sőt részben a nemzetiségi iskolákban is az ukrán legyen a tannyelv, ami végül visszaszorítja a kisebbségi nyelvek használatát. Mindez veszélyezteti a kárpátaljai magyarok nemzeti identitását, mert annak alapja a magyar nyelv használata és megtartása az anyanyelvi oktatás során.

A kisebbségi lét és identitás nélkülözhetetlen eleme a kisebbségi nyelv és kultúra ismerete, ápolása, azonban a többségi társadalomba való teljes beilleszkedés feltétele a többségi nyelv ismerete. Ferenc Viktória (*Az ukrainai magyar felsőoktatás nyelvpolitikai gyakorlata*) a kárpátaljai magyar felsőoktatásban folyó államnyelvoktatás stratégiáit vizsgálta az intézmények vezetőivel készített interjúk alapján. Megállapítása szerint az ukrán nyelvet általában nyelvoktatási koncepció nélkül tanítják a gyenge ukrántudással érkező hallgatóknak, ami jelentősen nehezíti egy magas nyelvi szint elérését.

Orosz Ildikó (*Bolognai rendszer – balkáni módszer*) az ukrainai oktatáspolitikai közelmúltbeli változásait és az intézményrendszer átalakulását tekinti át különös tekintettel a magyar kisebbséget ért negatív hatások-

ra (pl. ukrán tannyelv). Az elmúlt években vették át a bolognai oktatási rendszert, amelynek során végrehajtották a szükséges reformokat, de ennek jegyében a kisebbségek oktatási jogait a gyakorlatban korlátozzák. Az anyanyelvi oktatás ellehetetlenítése miatt a gyerekeket – jövőjük érdekében – sok szülő nem magyar, hanem ukrán tannyelvű iskolába írattja be. A cikkíró szerint a magyar oktatási rendszer, a magyar nyelv és identitás csak a rendelkezések visszavonása és az anyanyelv széles körű használata révén maradhat fenn.

Pusztay János (*Anyanyelv és oktatás*) a magyar nyelv jövőjére negatívan ható jelenségeket veszi sorra. Kiemeli nyelvünk szétágazó fejlődését, amely természetes következménye annak, hogy a határon túl használt magyar nyelv különböző többségi nyelvek és kultúrák hatása alatt áll. Ha a szétágazás a terminológiát is érinti, nehézségek lépnek fel a szakmai megértés, a tudomány művelése és az oktatás terén: a szerző ezért a terminológia fejlesztésében és egységesítésében látja a kiutat.

A kötet öt cikke a szociolingvisztika témakörébe illeszkedik. Lakatos Katalin („*A nyelvjárás szép hagyomány.*” *Tanítványaink a nyelvjárásokról*) kárpátaljai magyar iskolásoknak a nyelvjárásokról alkotott képét tárta fel. Az alábbi következtetésre jutott: a falusi és városi diákok pozitív viszonyulása ellenére a nyelvjárások presztízse alacsony, mivel kevesen vallják magukat nyelvjárású beszélőnek, és a többség a vidéki, falusi élethez, az idősekhez, a ha-

gyományörzéshez köti a dialektusokat.

Molnár Anita (*Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében*) kárpátaljai magyarok körében elemezte a tannyelv és a nyelvhasználat összefüggéseit. A magyar tannyelvű iskolában végzetek szignifikánsan nagyobb mértékben használják anyanyelvüket a családban, magánlevélben, gondolkodáskor, mint akik ukrán nyelven tanultak, így nem meglepő, hogy nemzeti identitásuk stabil, és 95%-uk magyar nemzetiségűnek tartja magát.

P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit (*A mai magyar nyelvváltozatok megítélése több időmetszetben*) közép- és főiskolásoknak a nyelvváltozatok funkciójával, presztízisével kapcsolatos véleményéről számolnak be. A középiskolások inkább a szociokulturális jegyekhez (pl. falusi, művelt), a főiskolások inkább a kommunikációs helyzethez kötik a nyelvváltozatokat. Többségük számára az anyanyelv a nemzeti identitás záloga, a nyelvjárások és nyelvváltozatok pedig a lokális, illetve csoportidentitást jelölik, erősítik.

Takács Zoltán (*A délvidéki magyarság multietnikai – nyelvi környezete*) a vajdasági magyar fiatalok nyelvi magatartását tanulmányozta a többségi és az angol nyelv viszonyában egy kérdőíves felmérés alapján. Ahogy Kárpátalján az ukrán, Délvidéken a szerb környezetnyelv magas szintű ismerete a kisebbségek társadalmi érvényesülésének feltétele. A cikkíró kimutatta, hogy a szerbet jól beszélők idegennyelv-tudása szintén

jó, és könnyebben sajátítanak el újabb nyelveket.

Tóth Erzsébet Fanni és Morvai Tünde (*Identitás és anyanyelvhasználat a szlovákiai magyar egyetemisták körében*) dolgozatukban szlovákiai magyar egyetemisták nyelvhasználatával és identitásával foglalkoznak. A magyar és szlovák nyelv használata során a magyar visszaszorulását és a szlovák térhódítását vetítik előre Szlovákiában az oktatás, a hivatali ügyintézés stb. terén, sőt a családi életben is, ami hosszabb távon asszimilálódást eredményezhet. Sok hallgató identitása többértű: magyar nemzetiségűnek és európai-nak vallják magukat, harmaduk viszont nem nevezi hazájának Szlovákiát.

Négy cikk középpontjában pszicholingvisztikai kérdések, szűkebben a mentális lexikon és a kódváltás állnak. Bátyi Szilvia (*Kétnyelvű kárpátaljai magyar általános iskolások mentális lexikonjának vizsgálata*) a kétnyelvű mentális lexikont vizsgálta folyamatos szóasszociációs teszttel pszicho- és részben szociolingvisztikai szempontból. Az ugyanarra a tíz magyar és ukrán hívószóra érkezett válaszok alapján megállapította, hogy az adatközlők nagyrészt magyardominánsak (több a magyar asszociáció), és a mentális lexikonuk eltérő módon rendeződik (a válaszok jelentős különbsége) a két nyelven.

Lengyel Zsolt (*A magyar 1985-ben és 2006-ban. (Szóasszociációs vizsgálatok 10-14 évesek körében)*) a magyar hívószóra kapott lexikai szemantikai adatok változásáról kö-

zöl részleteket egy egyválaszos irányított szóasszociációval végzett 1985-ös és saját 2006-os kutatása tükrében. A válaszszavakat mindkét esetben ugyanazokba a tematikus csoportokba lehetett besorolni, ugyanakkor az eltérő szavak elemzésével a szerző igazolta a társadalmi-politikai események, a változó viszonyok (szemantikai) hatását.

Karmacsi Zoltán (*Nyelvhasználati jellegzetességek kárpátaljai kétnyelvű gyermekek beszédében*) és Márku Anita (*A kárpátaljai magyarok kétnyelvű nyelvhasználata pszicholingvisztikai megközelítésben*) egyaránt a kódváltás jelenségét veszi górcső alá kárpátaljai magyarok nyelvhasználatában. Karmacsi gyermekek beszédéből hoz példákat a kódváltásra, melyet a téma, a nyelv választás vagy a beszédpartner nyelvtudása hív elő, majd kitér az interferenciajelenségekre és szókölcsonzésekre is. Márku tömör áttekintést ad a kódváltás szituatív (pl. téma/helyszín miatt), kontextuális (pl. idézés, kötés) és metaforikus (pl. kizárás) típusairól, amelyeket korábbi vizsgálatok és saját – hallgatókra vonatkozó – felmérése példáival támaszt alá.

Négy tanulmány névtani témákat dolgoz fel. Balla Andrea (*Név és identitás. Keresztnevek vizsgálata a kárpátaljai Nagydobrony községben*) és Sebestyén Zsolt (*Dercen keresztnevéadása 1981-2000*) a keresztnevéadási szokásokat tárta fel kárpátaljai magyar falvakban. A következő tendencia érvényesül a mai névadási gyakorlatban: a szülők egyre inkább divatos, ritka vagy idegen hangzású

nevet választanak gyermeküknek, és kevesen döntenek a családon belüli név örökítése és a hagyományos nevek megőrzése mellett, ilyen módon a nemzeti identitás kevésbé jelenik meg a nevekben. Mizser Lajos (*Történelem és családnév Kárpátalján*) öt falu családneveit közli ábécérendben kiegészítve a neveket azok kiejtésével, jelentésével, eredetével. Kovács András (*Az ukrainai névadás jogi hátteréről*) a névadás jogi hátterét vizsgálja, amely nem korlátozza a kárpátaljai magyarság névadását.

Két dolgozat elsősorban a szociológia felől közelít az identitás problémájához. Hires-László Kornélia (*A nemzeti és lokális identitás tényezői a kárpátaljai magyarok körében*) a kárpátaljai magyar hanganyagból vett interjúrészek segítségével mutatja be a magyar identitást formáló elemeket (pl. anyanyelv, vallás, történelmi események). Ez alapján a kárpátaljaiak nemzeti identitása stabil, melyet a szülőföldhöz kötődő erős regionális identitás egészít ki.

Mandel Kinga (*Kárpáti romák identitásörzési stratégiái a Pilis völgyében*) arra az eredményre jut, hogy a kárpáti romák nyelvüket és kultúrájukat csak otthon tudják elsajátítani, identitásukat csak családjuk révén tudják megőrizni. Ennek fő oka a romák alacsony gazdasági, szociális, nyelvi, oktatási státusza és szerepe, illetve a helyi képviselet, a kulturális intézmények, a civil szervezetek hiánya.

Az egyetlen dialektológiai tárgyú cikket Tóth Péter (*Változásvizsgálatok a magyar nyelvjárások körében*) írta, aki a nyelvjárások használatá-

nak visszaesése miatt sürgős feladatnak tartja a dialektusok változásának és mai állapotának vizsgálatát. A nyelvjárási változások elméleti begyűjtése után a szerző a két kárpátaljai kutatóponton általa gyűjtött jelenségekről (pl. archaikussá vált szavak, suksükölés stb.) számol be.

Karmacs Zoltán és Márku Anita szerkesztők kötete részletes tájékoztatást nyújt az olvasó számára a nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés közti elméleti és gyakorlati összefüggésekről elsősorban Kárpátalja (magyar kisebbsége) vonatkozásában. A kötetet haszonnal forgathatják a nyelvészek, a nyelvszakos tanárok és hallgatók, illetve mindazok, akiket foglalkoztat az identitás kérdésköre.

SZÉCSÉNYI ISTVÁN

**Navracsics Judit (szerk.):
Nyelv, beszéd, írás.
Pszicholingvisztikai tanulmányok I.**

(Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2010. 214 p.)

A Tinta Könyvkiadó *Segédkönyvek a Nyelvészet Tanulmányozásához* c. sorozatában megjelent kötet a pszicholingvisztika területéről mutat be aktuális, empirikus kutatásokat. A kötet nem egy jól körülhatárolt, kis terület eredményeit mutatja be: a cél a pszicholingvisztikai sokszínűségének, interdiszciplináris jellegének hangsúlyozása. A tárgyalt témák széles körére már a Navracsics Judit által szerkesztett kötet négy nagy

fejezetcíme alapján is következtethetünk: *Beszédprodukción és beszédpercepción; Kétnyelvűség; Második nyelvelsajátítás; Írott nyelv.*

A négy fejezetbe rendezett, viszonylag nagy számú (21) tanulmány nem teszi lehetővé, hogy minden egyes tanulmányt részletesen bemutatassunk és elemezzünk, illetve, hogy minden eredményt prezentáljunk – a recenzió célja sokkal inkább, hogy a tanulmánykötet és az egyes tanulmányok elolvasására motiválja a nyelvészet, ezen belül a pszicholingvisztika iránt érdeklődő olvasót.

Az első fejezet első tanulmánya (*A beszéd idegéletteni vonatkozásai*) neurolingvisztikai-módszertani jellegű: a szerző kronologikus sorrendben bemutatja azokat a módszereket, amelyekkel a beszéddel kapcsolatos idegrendszeri struktúrák azonosíthatók. Az ismertetés a phrenologia kezdeteitől Broca és Wernicke kutatásain át a modern képalkotó eljárásokig terjed – a szerző ez utóbbi eljárások gyakorlati használhatóságát is bemutatja. *A Szavak percepciójának minősítése gyermekkorban* c. tanulmány az *akkor* szó kiejtésének variációit elemzi gyermekek és felnőttek részvételével. Az eredmények azt mutatják, hogy a gyermekek kritikussabban ítélik meg a kiejtést, mint a felnőttek. Ennek oka lehet, hogy a gyermekek (a kísérletben 9 évesek) sokkal kevesebb beszéd(észlelési) tapasztalattal rendelkeznek, mint a felnőttek. Szóasszociációs vizsgálatok „nincs válasz” kategóriájának komplex elemzését mutatja be a következő tanulmány („Nincs válasz”

kategória szóasszociációs vizsgálatokban). A két szóasszociációs vizsgálat (1985 és 2008) során kapott válaszokat elemezve a szerző arra a következtetésre jut, hogy a „nincs válasz” válasz nem személy- és feladatfüggő, hanem általánosan megjelenő kategória. Habár a válaszok esetében szófaji összefüggések is megfigyelhetők, sokkal lényegesebb a tanulmány végén megfogalmazott hipotézis, mely szerint a mentális lexikon szerveződésben nem csak rendszer-, hanem használatnyelvészeti szempontok is szerepet játszanak. *A hallott szöveg feldolgozása az életkor és a szövegtípus függvényében* c. tanulmány idősek és fiatalok esetében veti össze hallott szöveg (ismeretterjesztő, ill. történelmi anekdota) feldolgozásának stratégiáját. A kutatás igazolja a szerző hipotézisét, mely szerint a fiatalok és az idősek más-más szövegértési stratégiát alkalmaznak. *A rövid-hosszú magánhangzók óvodás és kisiskolás gyermekek beszédprodukciónjában* c. kétszerzős tanulmány szerzői az elvégzett empirikus kutatás eredményeit összegezve arra a megállapításra jutnak, hogy „5-6 éves gyermekeknél a rövid-hosszú oppozícióban álló magánhangzók időtartama nem mutat stabil elkülönülést minden magánhangzó esetében, míg a 9 évesek beszédében a fizikai időtartamok egyértelműen definiálják a fonológailag rövid-hosszú magánhangzókat” (54). A BEA spontánbeszédadatbázisból 19 beszélő spontán beszédét elemzi a következő tanulmány (*A magánhangzók semlegesítése a spontán beszédben*). Az

elemzések alapján elmondható, hogy az egyes magánhangzók „képzési jegyeik alapján változó arányban neutralizálódhatnak a spontán beszédben” (62), a semlegesedés ugyanakkor más karaktert mutat nők és férfiak esetében. Hezitációs-, illetve megakadásjelenségekkel foglalkozik a fejezet utolsó három tanulmánya: a *Funkció és kivitelezés a hezitációs jelenségekben* c. írás szintén a BEA spontánbeszéd-adatbázis felvételei alapján a kitöltött szünetekben megjelenő magán- és mássalhangzókat elemzi, a vizsgálatok során a hezitálás funkcióját is figyelembe véve. A BEA spontánbeszéd-adatbázis megakadásjelenségek vizsgálatára is használható (*Megakadásjelenségek: a beszélő és a hallgató stratégiái*): az adatbázis egy részének elemzésével, illetve felhasználásával többek között kimutatható, hogy a rövid, néma szüneteket a hallgatók nem érzékelik megakadásjelenségként. A hallgatók számára a hosszabb néma szünetek, illetve az egyéb megakadásjelenségek egyénekenként eltérő mértékben azonosíthatók. Az azonosítás sikeressége összefügg azzal is, hogy a hallgató (megakadásjelenséget azonosító) beszédére jellemző-e az adott megakadásjelenség. A hűmmögés formai és funkcionális jellemzőit vizsgálja a *A diskurzusjelölők használatának fejlődése: a hűmmögés formai és funkcionális sajátosságai különböző életkorokban* c. tanulmány. A hűmmögés különböző fajtái eltérő életkorban jelennek meg, az egyes hűmmögéstípusok ugyanakkor minden korosztályban azono-

san realizálódnak, eltéréseket csak időtartam tekintetében mutatnak.

A Kétnyelvűség témakörében az első tanulmány (*A fordítás monitor modellje és a fordítói beszédmód*) a fordító mentális lexikonával foglalkozik, valamint a szó szerinti fordítás folyamatát elemzi. A szerző fordítók és kétnyelvűek beszédfolyamatainak elemzése alapján feltételezi, hogy a kétnyelvű beszédmódon belül elkülöníthetünk egy speciálisan a fordítás igényeinek megfelelő fordítói beszédmódot. A *Kárpátaljai magyarok kódváltási stratégiái* c. írás digitalizált hanganyagok segítségével elemzi adott korpuszon a nyelv-választási stratégiákat. Az kutatásban elemzett nyelvhasználati kérdőív elemzése alapján ugyanakkor a szerző arra is rávilágít, hogy a kárpátaljai kétnyelvűek ambivalens módon vélekednek a kódváltásról. A kódváltást és a kódkeverést elkülöníti egymástól a *Kódváltás és kódkeverés kétnyelvűek spontán beszédében* c. tanulmány. Spontán beszédben a kódváltás és a kódkeverés különbözőképpen zajlik: a kódváltást hezitációs jelenségek kísérik (a kódváltás ezek alapján jósolható is), míg a kódkeverés „zavartalanul” zajlik. A család (családban használt nyelv, szülők anyanyelve, végzettsége) tükrében elemez szóasszociációs adatokat (folyamatos asszociáció fél percig, nyelvi és egyéb megkötés nélkül) a *Szóasszociációs vizsgálat a kétnyelvű kárpátaljai általános iskolák körében – A család mint befolyásoló tényező* c. tanulmány. Az eredmények azt mutatják, hogy ha adott nyelv használt a családon belüli

érintkezésben, akkor azon a nyelven több asszociációs válasz érkezik. A szülők végzettsége szintén befolyásolja az aktivált szavak számát: a magasabb végzettség több aktivált szót eredményez. A fejezet utolsó tanulmánya (*Zur lexikalischen Kompetenz des Deutschen zweisprachiger slowakischer Schüler im Bildungssystem der Republik Österreich*) kétnyelvűek receptív lexikális kompetenciáját vizsgálja a Peabody Picture Vocabulary Test segítségével. A tesztek eredményei többek között arra engednek következtetni, hogy a korai, szimmetrikus kétnyelvűség pozitívan befolyásolja a gyerekek kognitív fejlődését.

A második nyelvészajátítás témakörében a *Compound words in Hungarian learners' responses to a word association task* c. tanulmányban angol szakos egyetemi hallgatókkal végzett szóasszociációs teszt alapján a szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy a két tagból álló (ismert) összetett szavak tagjai asszociáció során előhívják-e az összetétel másik tagját. Az eredmények azt mutatják, hogy habár az összetett szavak tagjai viszonylag erősen kapcsolódnak egymáshoz, kapcsolataik nem erősebbek, mint más stimulusválasz kapcsolatok. A szókincs és a grammatika összefüggéseit komplex statisztikai módszerekkel elemzi a Pannon Egyetem hallgatóival kitöltött tesztek alapján a *Dimensionality Issues in Lexical Assessment* c. angol nyelvű tanulmány. Az anyanyelv, az első és a második idegen nyelv egymásra hatását elemző írás (*Az első idegen nyelvi transzfer vizsgálata a*

német mint második idegen nyelvet tanulók szókincs-elsajátításában) a nyelvtanulás során tapasztalt transzferjelenségeket mutatja be nyelvórai diskurzusok elemzésével (L1 = magyar, L2 = angol, L3 = német). A pozitív és a negatív transzfer bemutatása mellett a szerző kitért azon módszerekre is, ahogyan a tanárok a fellépő és felismert transzferjelenségeket kezelik. Nyelvvizsgadolgozatokban az önkorrekciónak formáit elemzi az *Íráshibák vizsgálata német nyelvvizsgadolgozatokban* c. tanulmány. A B2 és C1 szintű nyelvvizsgák önkorrekciónak hibáit külön elemmezve a szerző megmutatja, hogy a különböző nyelvtudásszinteken a vizsgázók más-más típusú hibákat követnek el. Az elemzett önkorrekciónak arra is utalnak, hogy a vizsgázók az idegen nyelven „alacsonyabb grafomotorikus szinten állnak” (190) mint anyanyelvükön. Az eredmények továbbá azt a feltételezést látszanak alátámasztani, hogy szótövek és ragok külön tárolódnak a nyelvtanuló mentális lexikonjában.

A negyedik fejezet első tanulmánya (*Információs műveltség: egy multidiszciplináris tudáselmélet vázlat*) az információs műveltség (ami „az információs társadalom funkcionális írástudása”, 193) mint multidiszciplináris tudáselmélet különböző aspektusait vizsgálja: fogalmi és terminológiai kérdések mellett az információs műveltség kapcsolatait elemzi a könyvtárral, az oktatással valamint a társadalommal. A médialektusokkal foglalkozik a „*The Sky is the Limit*” – *Acquiring the Lexis of Medialects* c. angol nyelvű

tanulmány. A medialektusok adott jellemzőinek elemzése mellett, empirikus kutatás alapján a szerző felhívja a figyelmet arra is, hogy mennyire fontos a nyelv ezen változatainak oktatása. A kötet utolsó tanulmánya (*A kapcsolattartás és az udvariasság eszközei az EU német nyelvű leveleiben*) 23 darab, az Európai Parlament elnökének címzett hivatalos levelet összevetve (pl. tárgy, megszólítás, záróformula) mutatja be a német hivatalos levelekben használt udvariassági formulákat.

A kötet, mint láttuk, mintegy keresztmetszetét adja aktuális pszicholingvisztikai kutatásoknak. A kötet külön értéke, hogy a bemutatott kutatások nagy része empirikus kuta-

tás. Így sok esetben nem csak az eredmények kiemelkedőek: maguk a vizsgálati módszerek is kutatás-módszertani továbbgondolkodásra ösztönzik az olvasót, illetve a (leendő) kutatót.

Az egyes tanulmányok ugyanakkor nem csak tudományelméleti szempontból értékesek: különböző szintű képzések (BA, MA, PhD) tananyagaként is jól hasznosíthatók. Ezzel a tanulmánygyűjtemény további pszicholingvisztikai kutatásokat is motiválhat, vagyis kiemelt szerepet kaphat az alkalmazott nyelvészeti (pszicholingvisztikai) utánpótlás-nevelésben is.

KOVÁCS LÁSZLÓ